

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2023	ss.	72-84
Gönderi Tarihi	26.02.2023	Cilt	5	DOI	10.51177/kayusosder.1256685
Kabul Tarihi	22.06.2023	Sayı	1		
Online Yayın Tarihi	29.12.2023	Ay	Haziran		

Covid-19 sürecinde Türkiye’de engellilere yönelik uygulanan politikalar*^Δ

Policies for the disabled in Turkey during the Covid-19 process

Arzu YILDIRIM¹

Öz

Bazı özelliklerden dolayı toplumdaki bireylerin bir kısmı sunulan fırsatlardan ve hizmetlerden yeterince yararlanamamaktadır. Bu özelliğe sahip olan bireyler dezavantajlı gruplar arasında sayılmaktadır. Normal şartlarda savunmasız ve hizmetlere erişimde sıkıntı yaşayan dezavantajlı gruptaki bireylerin durumu, olağanüstü dönemlerde daha da sıkıntılı bir hal almıştır. 2019 yılında bütün dünyaya yayılan korona virüs salgın döneminde dezavantajlı grupları daha çok etkilemiştir. Bu çalışmada, Türkiye’de pandeminin toplumda yaşayan dezavantajlı kesim arasında yer alan engellilere yönelik izlenen politikalar incelenmiştir. Bu dönemde engellilerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla gerçekleştirilen çalışmalara yer verilmiştir. Ayrıca kriz sürecinde engellilere yönelik sunulacak politikalara ilişkin öneriler getirilmiştir. Pandemi sürecinde yaşanan sıkıntılar, kısıtlamalar, hizmetlere erişim güçlüğü gibi durumlar toplumdaki bütün bireyleri sosyal, ekonomik, ruhsal ve kültürel yönden olumsuz bir şekilde etkilemiştir; bu olumsuzluklar dezavantajlı gruptaki bireyleri daha olumsuz etkilemiştir. Ulaşılan bulgular; salgın döneminde engelli bireylere yönelik hizmetlerin sunulduğu; ancak pandemi koşullarının zorluğu, sosyal hizmet mesleğinin yeterince öne çıkmaması, sunulan politikaların toplumun genelinin düşünülerek bütüncül bir bakış açısıyla hizmet sunumunun gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelliler, Covid-19, Dezavantajlı Gruplar, Sosyal Hizmet.

Abstract

Due to some characteristics, some of the individuals in the society cannot benefit enough from the opportunities and services offered. Individuals with this characteristic are considered among the disadvantaged groups. The situation of individuals in the disadvantaged group, who are already vulnerable and have difficulties in accessing services under normal conditions, becomes even more difficult in extraordinary times. During the coronavirus epidemic that spread all over the world in 2019, disadvantaged groups are among the issues that should be given more importance. In this study, the effects of the pandemic on disabled individuals from disadvantaged groups living in society were examined. In this period, the studies carried out for disabled individuals were included. In addition, suggestions were made regarding the policies to be presented for the disabled during the pandemic period. Situations such as difficulties, restrictions, and difficulties in accessing services during the pandemic process have adversely affected all individuals in the society in terms of social,

^Δ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

* Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹ Dr., Şırnak Üniversitesi, a.ucar@sirnak.edu.tr

economic, spiritual and cultural aspects; these negativities affected the individuals in the disadvantaged group more negatively. The findings are as follows; during the epidemic period, services are provided for people with disabilities; however, it has been determined that the difficulty of the pandemic conditions, the lack of prominence of the social work profession, the policies offered, and the service delivery with a holistic perspective by considering the general society.

Keywords: Disabled people, Covid-19, Disadvantaged Groups, Social Work.

1. Giriş

Engellilik kavramının, engelli bireylerin diğer bireyler ile eşit ve tam bir şekilde toplumsal olay ya da durumlara katılmasına engel teşkil eden her türlü etkileşimden kaynaklandığı söylenebilir. Engelliliğin karşılıklı etkileşime dayandığı kabul edilirse, engelliliğin bireylere özgü olmadığını vurgulamaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2011). Engelliler, bedensel, zihinsel ve ruhsal olarak üç sınıfa ayrılabilir. Yapılan bu sınıflar kendi içerisinde gruplara ayrılabilir. Örneğin, bedensel engelliler kendi arasında; görme, işitme, konuşma engeli olarak ayrılabilir. Engelli bireyler için, sosyal, kültürel, temel hizmetlere ulaşma, ekonomik hayattan engellenmek ikinci bir engel durumu şeklinde ifade edilebilir (Genç, 2015, s. 67).

Bütün dünyada neredeyse son iki yılda gündemde Covid-19 pandemi süreci, etkileri ve korunma yöntemleri konuları bulunmaktadır. 2019 yılının Aralık ayında ilk defa Çin’de ortaya çıkmış, daha sonra bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Sağlık, ekonomi, sosyal ve psikolojik yönden ciddi anlamda ülkeler üzerinde etkileri olmuştur. Pandemi sürecinin ne zaman sona ereceği bilinmemekle beraber etkisinin ne zamana kadar süreceği de bilinmemektedir. Pandemi süreci toplum içindeki bütün bireyleri olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Alışkanlıklardan vazgeçilmesi, eğitimin online gerçekleştirilmesi, karantina tedbirlerinin uygulanması günlük hayatı etkilemiştir. Hem evde kalma durumları hem işten ayrılma durumları hem de virüs ile mücadele etmenin zorunluluğu bireyleri ciddi anlamda etkilemiştir. Pandemi, toplumdaki her kesimden bireyleri etkilemiştir; ancak pandemi süreci olağanüstü durum sayılan bu dönemde çocukları, gençleri, yaşlıları, kadınları ve engellileri daha da derinden etkilemiştir (Öpengin, 2020, ss. 225-226).

Covid-19 salgın sürecinden en çok etkilenen kesimlerden birisi de engelli bireylerdir. Normal zamanlarda zorlukları yaşayan bireylerin bir de salgın sürecinin eklenmesiyle yaşanan bu olumsuzlukların arttığını söylemek mümkündür. Pandemi sürecinde toplumda dezavantajlı grupta olan engelli bireylerin haklarının korunması ve geliştirilmesi, onlara kaliteli hizmetin sunulması önemli hale gelmiştir. Bu konunun seçilmesinin temel nedeni, pandemi sürecinde özel olarak korunması gereken engelli bireylere yönelik uygulanan politikaları değerlendirmektir. Ayrıca herhangi olağanüstü bir dönemde engelli bireylerin yaşadıkları olumsuzlukları azaltmak ve onların haklarını korumak ve geliştirmek için öneriler sunulmuştur.

2. Engelli kavramı ve engelliliği anlamak

Engellilik; çocuk hastalıkları, yaşanan trafik kazaları, iş kazası, doğum esnasında, doğum öncesinde ya da doğumdan sonra annenin geçirdiği rahatsızlıklar, genetik rahatsızlıklar, anne-babanın yanlış tutumları gibi çok farklı nedenlerden kaynaklanabilir (Ayyıldız, 2018, s. 5).

Engellilik kavramı, çok farklı türlerde ortaya çıkabilmektedir. Özellikle pandemi gibi küresel çapta ortaya çıkan bir kriz döneminde engelliler savunmasız gruplar arasında yer almaktadır. Bu süreçte engellilere yönelik düzenlemelerin ilgili bakanlık tarafından yerine getirilmesi engellilerin toplumsal hayatın engellerinden etkilenmemeleri bakımından önem taşımaktadır (Can, 2020, s. 56). Engelli bireylere yönelik düzenlemelerin ilgili kurum tarafından gerçekleştirilmesi kadar toplumun engelli bireylere olan tutum ve davranışları da önemlidir.

Engelli olmayan kişilerin engellilere ilişkin düşünceleri ve engellilerin bakış açısında diğerlerinin engellilere yönelik düşünceleri dört tanım etrafında şekillendirilebilir. Bunlar; “acıman,

dışlanan, işe yaramaz/yetersiz bulunan ve mücadeleci” (Burcu, 2011, s. 51) olarak ifade edilebilir. Engellilere yönelik çizilen bu resimde kültürel olarak engellilik kavramına verilen anlama dikkat çekilebilir. Fizyolojik olarak herhangi bir engelin varlığından daha da öte asıl engeli oluşturan kişilere yüklenen olumsuz tanımlamalardır. Engellilerin içinde buldukları sosyal ortamda iş sahibi olma, meslek edinme, eğitim fırsatları, boş zamanlarını değerlendirmede fırsatları yakalayabilmeleri, onların statü kazanmalarında ve toplumla bütünleşmelerinde önemlidir. Bu bütünleşmenin oluşmasında engelli kişilere yönelik genel kabullenişin nasıl şekillendiği belirleyici unsur olmuştur (Burcu, 2011, s. 51).

2020 yılında Mart ayında Türkiye’de kabul edilen ilk vaka ile birlikte Covid-19 pandemi olarak ilan edilmesinden sonra sağlık ve sosyal hizmetlere ilişkin çok sayıda düzenlemeler getirilmiştir. Uygulamaya konulan bu düzenlemeler bazı sıkıntılara neden olmuş, engelli bireylerin yaşadıkları zorlukların artmasına neden olmuştur (Aydın, 2021, s. 18). Balcı (2021), engelli çocuğu bulunan aileler ile yaptığı görüşme sonucunda araştırmasında; engelli çocuğu olan ailelerin pandemi sürecinde sağlık hizmetlerinde ortaya çıkan aksamalardan dolayı çocuklarının tedavi edilmesinde ve sağlık kontrollerinin yapılmasında aksamaların olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca ebeveynlerinin çalışması durumunda pandemi sürecinde aileye yardımcı olacak kişilerin bulunmasının zor olduğu gözlenmiştir (s. 830). Borazancı ve diğerleri (2021), fiziksel engele sahip katılımcılar ile yaptıkları görüşmeler sonucunda araştırmalarında; katılımcıların pandemi ile beraber uzaktan eğitime geçilmesi ile okula gidip gelme konusundaki daha önce yaşadıkları sorunların azaldığı, kısıtlanmaları ve evden çıkamama gibi nedenlerden dolayı sosyalleşme fırsatlarının olmadığı ve bazı katılımcıların işsiz kalmaları nedeniyle ekonomik bakımdan sorunlar yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır (ss. 285-286). Tek ve Yılmaz (2021), pandemi sürecinin görme engelli bireylerin maske kullanımı nedeniyle açık ya da kapalı alanlarda koku yardımı ile yön bulma konusunda zorlukların olduğu, kapalı alanlarda mekânın kullanımı konusunda bilgilendirmenin yapılmaması ve yardım etmek isteyen insanların nasıl yardım edeceklerini bilememeleri gibi sonuçlara ulaşmışlardır (ss. 332-333). Özmete ve Pak (2023), özel gereksinimli çocuğa sahip olan anneler ile yaptıkları görüşme sonucunda araştırmalarında; rehabilitasyon hizmetlerinin bir süre verilmediği, verildiği zamanlarda da dönüşüme uğradığı, özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinden faydalanılmaması çocukların öğretmenleri, arkadaşları ve diğer personel ile olan ilişkisini kısıtladığı sonucuna ulaşılmıştır (s. 75).

3. Covid-19 pandemi süreci engelli bireyleri nasıl etkilemiştir?

Birleşmiş Milletler engelli bireylerin yaşadıkları sorunlara dikkat çekmek ve amaçlarını ortaya koyabilmek amacıyla 2018 yılında Dünya Engelliler Günü temasını “Engelli bireyleri güçlendirmek, kapsayıcılığı ve eşitliği sağlamak” şeklinde belirtmiştir. Bu yaklaşım ile engelli bireylerin yaşadıkları sorunların minimuma indirilmesi hedeflenmiştir (Yıldırım Aykurt, 2020, s. 437).

Covid-19 salgının ortaya çıkmasından sonra pandemi olarak ilan edilmiş ve sosyal hayata ilişkin birtakım düzenlemeler getirilmiştir. Bireyler arasında sosyal mesafe, bireysel olarak koruyucu ekipman kullanılması gibi birçok düzenleme kural haline gelmiştir. Alınan bu önlemler bazı sınırlılıkları da beraberinde getirmiş, engelli bireylerin yaşadıkları zorlukları daha da şiddetlendirmiştir (Binay, 2020, s. 3). Pandemi sürecinin engelliler üzerindeki sınırlılık alanlarından öne çıkanlar; ekonomik maliyetler ve çalışma kısıtlılığı (Zengin Taş & Kayma, 2020, s. 575) olarak ifade edilebilir. Bunun yanında pandemi sürecinde engelli bireyler, bilgiye erişim konusunda, maske kullanılması nedeniyle özellikle işitme engelli bireylerin iletişim kurarken dudak okumasını ortadan kaldırmıştır. Sağlık hizmetlerine erişim konusunda acil olmayan bazı sağlık sorunlarının tedavilerinin ertelenmesi, ilaç tedavilerinin ertelenmesi, okulların kapatılması ile uzaktan eğitim yöntemlerinin birçok çocuk ve yetişkin engelli bireyler için erişilebilir olmaması eğitim hizmetlerinde sınırlılıklar ortaya çıkmıştır. Pandemi öncesinde eğitim imkânlarının azlığı nedeniyle birçok engelli birey için istihdam zaten önemli sorun alanlardan birini oluşturmaktaydı. Pandemi ile birçok engelli bireylerin işlerini kaybetmesine ya da işverenler tarafından verilen zorunlu olarak ücretsiz izne ayrılmasına neden olmuştur. Bu durum maddi olarak yaşanan kayıpların yanında kişilerin sosyal haklar ve sağlık hizmetlerinden mahrum olmalarına neden olmuştur. Ayrıca kapalı kurumlarda yaşayan engelli

bireylerin kalabalık halinde yaşama, sınırlı temizlik imkânlarının olması ve bakım için başka bireylerin bakımına ihtiyaç duyulması gibi sınırlılıklar yaşanmıştır (Şenyurt Akdağ vd., 2021, s. 6).

Covid-19 pandemisi sırasında insanların panik olmaları normal karşılanabilir. Bu süreçte insanlar gerekli tıbbi ve rehabilitasyon hizmetlerini alamamış olabileceğinden, uzun süreli etkiler ortaya çıkabilecektir (Lebrasseur vd., 2021, s. 6). Covid-19’un ortaya çıkmasından sonra yaşanan gelişmeler göz önüne alındığında tartışmaların sosyolojik açıdan eşitsizlik etrafında yoğunlaştığı söylenebilir. Çünkü koronavirüs herkesi etkilemiştir ancak eşit bir şekilde mi etkilediği sorusu daha önemli hale gelmiştir. Pandemi süreciyle beraber başlayan olağanüstü durumlar, toplumdaki bazı kesimleri daha acımasız ve daha keskin bir şekilde etkilemiştir. Bu grupların başında toplumdaki dezavantajlı grupta yer alan kesim gelmektedir. Normal süreç içerisinde birçok bakımdan dezavantajlı konumda olan bireylerin pandemi nedeniyle yaşadıkları olumsuz durumların daha da arttığı söylenebilir (Başaran, 2021, s. 31).

Covid-19 pandemi süreci bütün insanlığa bir dur demiş ve insanların yaşam dengelerinde bir karışıklığın yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan bu karışıklık ve dengenin bozulması kriz durumu olarak kabul edilmelidir. Çünkü pandemi insanların yaşam dengelerinin bozulmasına, farklı olumsuzlukların yaşanmasına ve daha önce yaşanmamış durumların yaşanmasına neden olmuştur (Ayata & Çamur, 2020, s. 23). Pandemi sonucunda insan hayatında, toplumsal yaşamda, sosyal hizmetlerin sunulmasında birçok değişimler yaşanmıştır. Sosyal sorunlarla mücadele kapsamında sosyal hizmetlerin önemi daha da anlaşılmış, sosyal hizmetlere duyulan ihtiyaç daha açık ortaya çıkmıştır (Kuruhalil vd., 2020, s. 4).

Engellilerin de genel olarak pandemi sürecinden etkilendikleri süreçte bazı engellilik gruplarının daha fazla etkilendikleri söylenebilir. Özellikle bazı engelli gruplarında olan bireyler, daha fazla dışlanmaya, daha fazla riskle karşılaşabilme durumuyla karşılaşabilmekte ve dolayısıyla daha fazla istismara, şiddete maruz kalabilmektedir (Birleşmiş Milletler Engellilik ve Covid-19 Raporu [BM Engellilik ve Covid-19 Raporu], 2020, s. 3).

Toplumu sağlık, ekonomi, sosyal ve kültürel bakımından derinden etkileyen ve ciddi halk sağlığı sorunu şeklinde kabul edilen Covid-19, engelliler için önemli risk faktörlerini de taşıdığı ileri sürülebilir (Tanrıverdi vd., 2020). Örneğin, bazı engelli bireyler virüsten uzak durabilmek için gerekli tedbirleri almada sıkıntı yaşayabilirler. Yaşanılan mekânın temizliği, bireylerin sahip oldukları fiziksel rahatsızlıklar, çevresel sorunlar ve hizmetlerin kesintiye uğramasından dolayı zor olabilir. Bazı engelli bireyler diğer insanlara göre daha fazla başka kişilerin bakımına ve desteğine ihtiyaç duyacakları için yeteri kadar mesafe kurallarına uyamayabilir ya da diğer insanlara göre kendileri çok fazla izole edemeyebilirler (Kara, 2020, s. 29).

Sosyal hizmet bakımından dikkat edildiğinde ise dezavantajlı gruplar salgın döneminde daha fazla savunmasız hale gelmektedir. Daha fazla korunmaya ve desteğe ihtiyaç duyan kesimlerin hayatlarını devam ettirebilmek ve sağlıklarını korumak amacıyla ihtiyaç duydukları kaynaklara ulaşabilmeleri için öncelik tanınması gerekmektedir (Karataş, 2020, s. 29).

Engelliler pandemi döneminde yaşamlarını devam ettirebilmek için birçok alanda olumsuz etkilere maruz kalmışlardır. Engellilerin pandemi sürecinde maruz kaldıkları etkilere değinmek yerinde olacaktır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakkına Etkisi: Normal zaman içerisinde istihdam alanında dışlanma sorunu ile baş etmek zorunda olan engelliler, pandemi sürecinde işten çıkarılmalar ve işlerine dönme konularında daha fazla sorun yaşamaya başlamışlardır. Birçok ülkede engellilere ve onların ailelerine yönelik daha az katılımların sunulduğu destekler verilmiştir. Ağır engellilerin sadece %28’e yakını küresel düzeyde engelli bireylere sunulan yardımlardan yararlanmışlardır. Bu oran gelişmekte olan ülkelerde çok daha düşüktür. Engelli kadınlar için pandemi sürecinde talep edilen ücretsiz bakım ve ev işlerine yönelik artan talepler, mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirmiştir (BM Engellilik ve Covid-19 Raporu, 2020, s. 6).

Eğitime Erişime Etkisi: Pandemi sürecinde engelli öğrencilere yönelik bilimsel verilere ulaşılmamış olursa da bu süreç eğitime erişim konusunda mevcut ayrımcılığı daha çok artırmış olması

muhtemeldir. Uzaktan eğitim sürecinde engelli öğrencilerin uzaktan eğitim imkânlarından faydalanma ihtimalinin düşük olduğu söylenebilir. Pandemi sürecinde destekten yoksun olma durumu, internete erişim, ulaşılabilir yazılım ve öğrenme materyalleri engelli öğrencilerin mevcut sorunlarının daha çok artmasına neden olmuştur (BM Engellilik ve Covid-19 Raporu, 2020).

Engelli bireylerin eğitim konusunda küresel alanda yaşanan erişilebilirlik sorunun yanında eğitimin işlevselliği konusunda da aksamalar söz konusu olmuştur. Engellilerin istihdama katılma oranlarındaki düşüşle beraber değerlendirildiği zaman pandemi sürecinde engellilerin işsizlik sorunuyla beraber yoksulluk sorunları ile de karşılaşabilecekleri riskini taşımaktadır (Zengin Taş & Kayma, 2020, s. 575).

Sağlık Hizmetlerine Erişime Etkisi: Engelli bireyler Covid-19 sürecinde daha fazla risk altında olan bir kesim olmasına karşın, sağlık kurumlarına ve sağlık bilgilerine erişim konusundaki eşitsizlikler ile karşı karşıya kalmışlardır (United Nations, 2021).

Ailelerin ve çocuklarının pandemi sürecinde psikolojik olarak sorun yaşamalarının temelinde çocukların evde sosyal ortamdan uzak kalmaları ve buna bağlı artan saldırgan davranışlar, ağlama ve öfke nöbetleri, kendilerine ve başlarına zarar verici davranışların artmasından kaynaklanmaktadır. Salgın sürecinde çocukların uzun süre kazandıkları becerilerin kaybedilmesi korkusu, ailelerin çocuklarıyla nasıl ilgilenmeleri konusunda yeterince bilgi sahibi olmamaları, yeterli materyallere sahip olunmaması, çalışan ailelerin çocuklarına bakacak kimselerin olmamasından kaynaklandığı söylenebilir (Engelli Çocuk Hakları Ağı, 2021).

Engelliler savunmasız bir nüfustur ve pandemi sırasında sağlık hizmetlerine erişimlerine çok az dikkat edilmiştir. Bir sağlık hizmetinin karşılanması sırasında erişim ve iletişim, engelli kişiler için sonuçların önemli araçlarıdır. Teknolojik, düzenleyici ve yasal altyapıda önemli, uzun vadeli değişiklikler, benzersiz hasta ve sağlık sistemi ihtiyaçlarına yönelik özel çözümler, sağlık hizmetlerine erişimi ve engelliler için sonuçları iyileştirmek için bu engellerin aşılması gereklidir (Annaswamy, 2020, s. 1).

Bakım Merkezlerinde Yaşayan Engellilere Etkisi: Covid-19'un etkisi özellikle bakım merkezlerinde yaşayan kişiler üzerinde daha fazla görülmüştür. Yapılan araştırmalarda, bakım merkezlerinde yaşayan bireylerin mevcut sağlık sorunlarının varlığı ve koronavirüs sürecinde çalışanlar ile sosyal mesafenin korunamaması, çalışanların yeterince ilgilenememesi nedenlerinden dolayı covid-19'a yakalanma riski artmaktadır. Bu bakımevlerinde yaşayan bireylerin; ihmal, istismar, şiddet gibi insan haklarına aykırı durumlar ile karşılaşabilme riskleri ortaya çıkmaktadır (United Nations, 2021).

Sosyal Hayat İçerisinde Yaşama Haklarına Etkisi: Evde kalmak ve çoğu durumda okula gitmemek engelli çocuklar ve aileleri için benzersiz stresli bir durum yaratmıştır. Dikkatle geliştirilmiş rutinler bozulmuş; destek alacakları alanlar azalmış ve ebeveynlerden eğitilmiş öğretmenlerin zor bulduğu bir işi herhangi bir eğitim almadan yapmaları istenmiştir (Asbury vd., 2021, s. 1773).

Yemek yapmak, ilaç temin etmek gibi durumlara erişimlerinin olmaması temel günlük ihtiyaçlarını gerçekleştirme konusunda engeller ile karşılaşmalarına neden olmuştur. Covid-19 sürecinde alınan tedbirler, engelli bireylerin tamamının erişebileceği araç ve formatta düzenlenmediği için bilgiler sistematik olarak iletilmemiştir. Bazı özel engelli durumları olan bireylerin sokağa çıkma kısıtlamalarına karşı katlanamama durumları söz konusu olabilir. Bu bireylere kısa süreli dışarı çıkma durumlarının sağlanması ile bu durumla baş etme konusunda yardımcı olunabilir (United Nations, 2021).

Ekonomik Durumlarına Etkisi: Engelli bireylerin diğer bireylere göre istihdam edilmeleri daha azdır; çoğu engelli bireyler kayıt dışı olarak çalışmaktadır. Covid-19 sürecinde engelli bireyler ekonomik olarak daha fazla sıkıntı yaşayabilmektedir. Pandemi sürecinde gerekli donanımı ya da imkânı olmayan engelli bireylerin evden çalışabilmeleri durumu mümkün olmamaktadır. Bu bireyler, işini ve gelirini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan bu durumlar eve gelir getiren herhangi bir aile bireyinin ya da engelli bireyin ekonomik açıdan olumsuz etkilemesine neden olmuştur. Ortaya çıkan gelir eksikliği nedeniyle engelli bireyler ailesi üzerinde bir yük olmakta,

engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla ailesi için ekstra bir maliyet unsuru olarak görülmekte, farklı harcamaların yapılmasına neden olmaktadır. Bu durum da hem engelli bireyin hem de ona bakan ailesinin daha hızlı yoksulluk duruma düşmesine ortam hazırlamaktadır (United Nations, 2021).

Covid-19’un Engelli Bireylerin Şiddetten Korunma Hakkına Etkileri: Engelli bireyler daha fazla izole oldukları durumlarda daha fazla şiddet durumu ile karşı karşıya kalmaktadır. Engelli kadınlar diğer engelli erkeklere göre daha fazla şiddet riski ile karşılaşabilmektedir. Şiddet ile karşılaşan engelli bireylerin bunu bildirmeleri çok zordur; çünkü engelli bireylerin erişebilmeleri söz konusu değildir. Acil durumların varlığında engelli bireylerin iletişim kurabilecekleri tercümanlık hizmeti bulunmamaktadır. Bu tür hizmetler için engelli bireylerin ihtiyaçlarının olup olmaması durumu göz ardı edilmiştir (United Nations, 2021).

4. Türkiye’de Covid-19 sürecinde engellilere yönelik gerçekleştirilen düzenlemeler

Covid-19 sürecinde bazı engelliler, engelleri nedeniyle en iyi sağlık hizmetini alamayabileceklerinden endişeler yaşamıştır. Bu endişe, hayat kurtaran tıbbi ekipmanın paylaşılması ihtiyacının karşılanmasına ilişkin küresel covid-19 salgını tartışmalarının başlarında ortaya çıkmıştır. Engelli bireyler, yaşam kaliteleriyle ilgili yaygın olumsuz önyargılar ve yanlış varsayımlar nedeniyle dezavantajlı olarak görülmektedir. Tıbbi kararlarda yaşam kalitesi, kaliteye göre ayarlanmış yaşam yılları veya engelliliğe göre ayarlanmış yaşam yılları göz önüne alındığında, engelli bireyler daha düşük yaşam kalitesine sahip oldukları için değil, yanlış bir şekilde daha düşük yaşam kalitesine sahip oldukları varsayıldığı için haksız bir şekilde dezavantajlı olarak görülmektedir (Boyle vd., 2020, s. 3).

Pandemi sürecinde engellilere yönelik gerçekleştirilen uygulamalar incelendiğinde öncelikli olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından kuruluşlara yönelik Koronavirüs Bilgilendirme Rehberi hazırlanmış, bu rehber içerisinde alınacak önlemler belirtilmiştir. Bunun dışında Türkiye’de evde engelli bakım yardımlarından yararlanan kişilerin belirli aralıklarla yenilemeleri gereken sağlık raporlarının geçerlilik süresi uzatılmıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından covid-19 sürecinde uyulması gereken tedbirler, işaret dilinde hazırlanmış, bakanlığın web sayfası ve sosyal medya hesaplarında yayınlanmıştır. 2020 Erişilebilirlik Yılı dolayısıyla engelli bireylere yönelik farkındalık çalışması yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında EBA’da Türk İşaret Diline Giriş dersi 10-16 Mayıs haftasında haftanın beş günü yayınlanmıştır. Yayınlanan bu videonun amacı; işaret dilini eğitim çağındaki çocuklara tanıtmak ve engelliler haftası dolayısıyla çocuklarda farkındalık oluşturmaktır. Kronik rahatsızlığı nedeniyle tıbbi ilaçlara gereksinim duyan vatandaşların süresi biten raporlarının süresi belirli bir süre uzatılmıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak pandemi sürecinde dijital dönüşüm ve engelsiz bir iletişimin sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. İşitme engelli bireylerin ihtiyaçlarının daha iyi karşılanması için Türk İşaret Dili programı uygulamaya konulmuştur. Yakın bir zaman içerisinde e-devlet sistemi içerisinde uygulamaya konulması hedeflenmiştir. Bu uygulama ile engelli bireyler, günün yirmi dört saati istedikleri zaman içerisinde hizmete ihtiyaç duyduğu anda bu sistem ile ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmiştir. Engelli bireylerin yaşadıkları en büyük sorunlardan birinin bilgiye erişim konusunda olduğu tespiti yapılmış, bu konuda Bakanlık olarak Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak EBA TV’deki ders içeriklerine; Sağlık Bakanlığı ile işbirliği yapılarak kamu spotu ve içeriklere; RTÜK ve diğer bakanlıklar ile işbirliği yapılarak engelli bireylerin bilgiye erişim konularında yaşadıkları sorunları azaltmaya yönelik çalışmalar yürütülmüştür (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2021).

Covid-19 sürecinde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak gerçekleştirilen çalışmalar (Aydın, 2020, s. 3); ilk vakanın ortaya çıkmasından itibaren konunun yakından takip edildiği, 7 Ocak itibarıyla eğitimlerin ve sağlık hizmetlerinin arttırıldığı, 28 Şubat itibarıyla kuruluşlara ziyaretlerin yasaklandığı, Müdürlükte çalışmaya başlayan personeller için bulaşma riskini

azaltacak önlemler ve koruyucu ekipmanların sağlandığı, kurum bakımı sağlanan engelli ve yaşlıların yakından takip edildikleri, günde dört defa ateş takiplerinin ve diğer sağlık semptomlarının takiplerinin yapıldığı, 26 Martta personelin 7-10 günlük vardiya sistemine geçtiği, salgının hızı artınca vardiya süresinin 14 güne çıkarıldığı, vardiya değişti sırasında personellere PCR uygulaması ile testlerin yapıldığı, herhangi bir sağlık şikayeti olan engelli ya da yaşlı bireylerin sağlık kuruluşlarına gönderildiği belirtilmiştir. Ayrıca ruhsal ve zihinsel açıdan engelli olan ve hastanede kalan bireylere refakatçinin sağlandığı, hastaneden çıkan engelli ve yaşlı bireylerin kuruma gelmeden izolasyon birimleri oluşturularak 14 gün karantinada kalmalarının sağlanması, hastaneden çıktıktan sonra gidecek herhangi bir yeri olmayan ya da yakınları tarafından bakılmayan kişilerin Sosyal Yardımlaşma Vakıfları aracılığıyla misafirhanelerde ya da otel kiralatarak otellerde kalmalarının sağlanması, işitme ve görme engelli bireylere yönelik bilgiye erişimlerinde kolaylık sağlanması için diğer kurumlarla işbirliği yapılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı EBA TV müfredatlarının işaret dili çevirileri ve montajının Engelli ve Yaşlı Hizmetleri tarafından yapıldığı, Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan Bilgilendirme Rehberleri işaret dili tercümelemleri ile kolay okunabilir bir rehber ve video hazırlanmış, Vefa Sosyal Destek Programı kapsamında engelli ve yaşlılara yönelik sosyal destek verilmiştir.

5. Kriz sürecinde engelli bireylerin sorunlarının azaltılmasına yönelik öneriler

Türkiye özelinde sosyal yardımların yürütülmesi esnasında belirli bir standart yakalanmış olsa da ihtiyaç sahiplerinin tamamına ulaşabilmek mümkün olmamaktadır. Salgın sürecinden kaynaklanan sosyo-ekonomik nitelikteki sorunların çözülmesi için devletin yanında sivil toplum örgütlerine de ciddi sorumluluklar düşmektedir. Özellikle de salgın sürecinde sivil toplum kuruluşları devletin ulaşamadığı kişilere hizmetlerin götürülmesi açısından önemli bir aktör olarak kabul edilmelidir. Bu süreçte bireysel ihtiyaçlarını karşılayamayacak düzeyde olan kişilere yönelik hizmet sunan sivil toplum kuruluşlarının bulunması sürecin daha az hasarla geçirilmesini sağlayacaktır. Örneğin Türkiye açısından değerlendirildiğinde devlet sadece yasal çerçeveler kapsamında hizmet sunarken; sivil toplum kuruluşları daha çok kişiye ve daha kısa süre içerisinde sosyal hizmet sunabilecektir (Birinci & Bulut, 2020, s. 64).

Pandemi sürecinin yönetilmesi hususlarından birisi de engelli bireylerin yeterli seviyede ve ulaşılabilir bir şekilde bilgilendirilmesi konusudur. Örneğin, bu süreçte başta kamu spotları olmak üzere bilgilendirme süreçlerinin bütün engelli bireyler düşünülerek hareket edilmesi gerekir. Bütün sağlık hizmetleri engelli bireylerin evden çıkmadan karşılayabileceği şekilde planlanması gerekmektedir. Salgın sürecinde gerekli tedbirler alınırken engelli bireylerin ihtiyaç duydukları ilaç, destek malzemesi temin etme konusunda aksaklıkların yaşandığı bilinmektedir (Şenyurt Akdağ vd., 2021, s. 6).

Engelli Bireylerin Kendilerinin ve Ailelerinin Yapması Gerekenler; Engelli bireyler ihtiyaç duydukları bakım ve desteği sürekli olarak alabilmek için bir planlama yapması gerekir. Herhangi bir hastalık anında gerekli ve özel bilgilerin güvenilir kişiler ile paylaşılması, sağlık kurumlarına ihtiyaç duyulduğunda yerel makamlar tarafından paylaşılan tavsiyelere uyulması gerekir (World Health Organization, 2020).

Ailelerin, rutinleri bozulmuş diğer çocuklar gibi kendi çocuklarının da aynı durumda olduğunu unutmaması gerekir, bu durum çocukları daha agresif ve içine kapanık duruma gelmesine neden olabilir. Aileler, çocuklarına kendilerini tam olarak anlatabilmek için çocuklarıyla etkili iletişim kurabilecek her türlü teknikleri kullanması gerekir. Bu süreci daha rahat geçirebilmeleri için onların uyku zamanlarını kaliteli bir şekilde geçirebilmeleri için uyumalarını kolaylaştıracak masal, kitap okunabilir. Salgın sürecinde online eğitimi alması sağlanmalı, dersten sonra birlikte çalışması sağlanarak tekrar etmesine yardımcı olunmalıdır. Aileler çocukların normal rutinlerinin bozulmaması için çaba göstermelidir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020).

Bu dönemde sürekli evde kalmak, özel gereksinime ihtiyaç duyan çocuklarda yeme bozukluğu, aşırı kilo alma gibi bazı olumsuzlukların yaşanmasına neden olabilir. Bu tür sorunların yaşanmaması için aileler, çocukların sağlıklı beslenmemesine özen göstermeli; evde birlikte nefes

egzersizleri yapılabilir, koşu, dans etmek gibi etkinlikler yapılarak çocukların yeme düzenleri kontrol edilmelidir. Sürekli olarak evde kapalı olmak çocuklar için kapanma eğilimi gösterebilirler, aileler uygun faaliyetler için fırsat oluşturmalarıdır. Birlikte kitap okumak, oyun oynamak gibi çocukların sevdiği etkinlikler yapılabilir. Özellikle görüntülü ve sesli telefon arama ile arkadaşları, sevdiği ile görüşmeleri sağlanabilir (Öpengin, 2020, s. 7).

Ailelerin büyük çoğunluğu bu süreçte bir çözüm bulamazken, bazıları bu sürecin daha iyi atlatılması için yoğun bir ders ve telafi programları talep etmiştir. Bazı aileler bu süreci daha kolay atlatılmak amacıyla psikolojik desteğe ihtiyaç duymuşlardır. Bazı aileler ise, sürecin aynı şekilde devam etmesinden yana olduğunu, özellikle fiziksel engeli bulunan çocuklar için eğitimcilerin eve gelmesini bir öneri olarak sunmuşlardır (Engelli Çocuk Hakları Ağı, 2021).

Engelli Bireylerin Yaşadıkları Ülkelerin Yapması Gerekenler: Ülkelerin yapacakları çalışmalar, kamu sağlığı ve iletişim kanallarına ilişkin paylaşılan bilgilerin erişilebilir olmasına dikkat etmesi, kamu açık olarak paylaşılan bilgi ve materyalleri engelli bireylerin rahat bir şekilde ulaşabileceği ve kolay okunabilir bir formatta paylaşması, özellikle işitme ve görme engelli bireyler için belgelere kolay bir şekilde erişebilmelerini sağlamak için kabartma yazı ile geniş baskı ve yazılara yer vererek uygun bir formatta paylaşması gerekir. Engelli bireylere hizmet sunan kişilerin hizmet sunamama durumu söz konusu olduğu zaman ailelere maddi destek verilmesi, evden çalışmanın gerçekleştirilmesi için gerekli kaynak ve teknolojik desteğin sunulması, engelli bireyler için vergilerde indirim, malzeme yardımı gibi birtakım finansal ödemelerin yapılması, engelli bireylerin bulunduğu ailelerde çalışan ebeveynlere izin ve gerekli maddi destek sağlanması, özellikle pandemi sürecinde aile bireylerinin engelli kişilere yönelik sundukları hizmetten dolayı bakım destek yardımı yapılmasını içerebilir (World Health Organization, 2020). Engelli bireylerin pandemi sürecinde karşı karşıya kaldıkları sorunlara öncelik verilerek, refahın sağlanması amacıyla ihtiyaç temelli politikaların uygulamaya konulması ve bu konularda koruyucu önleyici tedbirlerin alınması önem taşımaktadır (Borozancı vd., 2021, s.286).

Sağlık Kuruluşlarının Yapması Gerekenler: Sağlık kuruluşları covid-19 sürecinde sunulan hizmetlerin erişilebilir, ekonomik ve kapsayıcı olmasını sağlamalı, salgın süreci ile ilgili test ve diğer hizmetler sunan bütün sağlık kuruluşlarının tamamen erişilebilir olmasına özen göstermelidir. Engelli bireyler için evde muayene olma hizmetinin sunulması, covid-19’un engelli bireyler üzerinde ortaya çıkarabileceği sağlık veya diğer sosyal sonuçlar konusunda bilgilendirilmelidir. Karantinaya alınan ya da izole edilmiş olan engellilerin ihtiyaçlarının karşılanması, engelli bireyler, aileleri, bakıcıları ve sosyal hizmet sunan kuruluşlar ile işbirliğinin yapılması gerekir. Engelli bireylere tele-sağlık hizmeti sunulabilir, engelli kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak için telefonla danışma, görüntülü konuşma gibi hizmetler sunulabilir (World Health Organization, 2020). Engelli bireylerin uzaktan çalışmaları durumunda zorluklar söz konusu ise riski yüksek engelli bireyler için ücretli izin gibi esnek çalışma şartları uygulamaya geçilebilmelidir (Borozancı vd., 2021, s.286). Engelli bireylerin pandemi sürecindeki gereksinimleri göz önünde bulundurulduğunda hak temelli bir yaklaşımla sorunların çözülmesi ve engelli bireylere hizmet sunan meslek ve kuruluşların multidisipliner bir bakış açısıyla sorunlara yaklaşmaları gerektiği söylenebilir (Tek & Yılmaz, 2021, s. 334). Engelli bireylerin sosyalleştirilmesi ve fonksiyonel bakımdan becerilerinin artırılması ile ebeveynlerin bakım yükünün azaltılacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu sorunun bir halk sağlığı sorunu olduğu yaklaşımı ile hareket edilerek ebeveynlerin bilinçlendirilmesine ilişkin çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda fizyoterapistler engelli bireyleri değerlendirdikleri zaman ebeveynlerin gereksinimlerini de dikkate alarak eğitici programlar önerilebilir (Şen & Aytar, 2022, s. 30).

Engelli Bireylere Hizmet Sunanların Yapması Gerekenler: Covid-19 pandemi sürecinde engelli bireylerin daha az etkilenmesi için yerel yönetimlere büyük sorumluluk düştüğü düşüncesinden hareketle virüs süreci avantaja çevrilerek, sokakların boş olduğu dönemlerde fiziksel erişilebilirliğin sağlanması amacıyla çalışmaların yapılması için en uygun zaman olabilir (Aydm, 2020, s. 4).

Hizmetlerin süreklilik kazanması için planların yapılması, bakıcıların adli kontrolü gibi önlemlere devam edilmesi, işe alım konusunda diğer engelli hizmeti sunan kuruluşlarla işbirliği yapılmalı, yeni personellere ve yeni roller üstlenebilecek kişilere eğitimlerin verilmesi, en çok gereksinim duyulan ve açık tutulması gereken birimlerin önceliklendirilmesi, engelli bireyleri

destekleyen ağlarla iletişim kurulması, covid-19 süreci ile ilgili bilgilendirici ve destek sağlayıcı çalışmaların yapılması, anında yardım hattı telefon numaralarını, erişilebilir sağlık kuruluşlarının yerlerini, temizlik malzemesi stoklarının yapılması gerektiğine ilişkin bilgileri içerebilir. Bilgiyi paylaşmak için telefon, mesaj ve sosyal medya gibi platformların kullanılması, daha karmaşık gereksinimleri olan engelli bireylerin belirlenerek acil durumlarda nelerin yapılabileceği konusunda aileler, engelli bireyler, destek kuruluşları ile işbirliğinin yapılması gerekir (World Health Organization, 2020). Engelli bireylerin aile ortamı oluşturmalarına destek verilmeli, çocukları olan engelli bireylerin çocuklarının eğitim ihtiyaçlarının karşılanması, engelli bireylerin bir araya gelerek deneyimlerini paylaşmaları sağlanmalıdır (Genç, 2015, s. 90).

Bu süreçte engelli bireylere ve ailelere eğitimciler, hizmet sunucular daha kucaklayıcı, onları anlayan bir tavır ile yaklaşmalıdır. Gerekirse çevrimiçi olarak engelli bireylere yönelik egzersiz çalışmaları, virüsten nasıl korunabileceği, bu süreçte herkesin aynı durumda olduğu anlatılmalıdır. Sokakların sakin oldukları dönemde engellilerin günün belirli saatlerinde dışarı çıkabilmeleri için ortam oluşturulmalıdır. Görme ve işitme engeli bulunan çocukların zamanlarını daha kaliteli geçirmelerine fırsat verecek yeni teknolojik donanımlarla oluşturulmuş eğitici oyuncaklar, kitaplar ücretsiz olarak sunulmalı, farklı aktiviteler ile hem ailenin hem de engelli bireylerin can sıkıntısı azaltılmış olacaktır. Kendine bir uğraş bulan birey zamanını daha kaliteli geçireceği için yaşanabilecek olumsuzluklar biraz olsun azaltılmış olacaktır.

Covid-19'un etkisi, sağlık hizmetlerine erişim ve pandemi sırasında ve gelecekteki sağlık krizi sırasında uygulanacak halk sağlığı önlemleri hakkında eylem ve kararlar alınırken, hükümetlerin ve kurumların bu süreci dikkate almaları gerekir (Lebrasseur vd., 2021, s. 6).

Engelli Bireylerin İçinde Buldukları Toplumun Yapması Gerekenler: Engelli bireylere, aileleri, arkadaşları ve komşuları tarafından ilave desteklerin yapılması gerekir. Engelli bireylerin mağazalara erişimleri için özel giriş saatleri oluşturulabilir. Engelli bireylerin kendi kendilerine alışveriş yapabilmeleri için alternatif yöntemler düşünülebilir. Mevcut sosyal izolasyon kurallarına uyularak çevresindeki bireyler tarafından düzenli aralıklar ile görüşmeler yapılabilir (World Health Organization, 2020). Pandemi sürecinin yeni dezavantajlı gruplar oluşturacağı yönünde genel kanı bulunmaktadır. Çünkü yapılan araştırmalar, bu salgın sürecinin uzun bir süre devam edeceğini ortaya koymaktadır (Birinci & Bulut, 2020, ss. 66-67).

Kendini tecrit etme ihtiyacının bir süre devam edebileceği göz önüne alındığında, hedeflenen stratejiler yoluyla bu esnekliği artırmak faydalı olabilir. Bu stratejiler, rutin virüs ve semptom testleri sunarak, sosyal olarak izole edilmiş kişilerle (sanal toplantılar, sosyal sohbet) etkileşim kurmak için sanal ve ortama özel yollar oluşturmak için savunuculuk gruplarıyla birlikte çalışarak, konut veya grup ev ortamlarında aile üyeleri tarafından yapılan ziyaretlerdeki kısıtlamaların hafifletilmesini içerebilir. Temel ihtiyaçlara ve hizmetlere daha kolay çözümler sağlamak için yerel işletmelerle birlikte çalışmak (özel market teslimat hizmetleri, engellileri hedefleyen araç paylaşım hizmetleri ve sağlık için özel hizmet saatleri bakım veya hijyen hizmetleri, dişçilik, kuaför randevuları) faydalı olabilir (Boyle vd., 2020, s. 3).

Önleme ve hastalık hafifletme için gerekli tedbirlerin zihinsel ve gelişimsel engelli bireyleri olumsuz ve orantısız bir şekilde etkilemesinin engellenen yolları vardır. Kişisel bakım, eğitim ve iş gücü desteği alanlarındaki bu tür ikincil tehlikeleri dengelemek, tele-sağlığın yetenekleri ve sınırlamaları, hayat kurtaran tıbbi müdahalenin sağlanması, etik ile ilgili karmaşık kararların yönetilmesi kadar önemlidir. Enfeksiyon kontrol uygulamalarının zihinsel ve gelişimsel engelli bireylerin ve ailelerinin farklı koşullarına etkili bir şekilde tercüme edilmesi, pandeminin bu yönlerinin her birinin bireysel bir hastayı etkileme biçimine dikkat edilmesi ve bakıma rehberlik etmesi gerekir. Bu benzersiz durumları dengelemek için fırsatları tanımak ve aramak tüm hekimlerin, bilim adamlarının ve savunucuların yeni sorumlulukları arasında sayılabilir (Piven vd., 2020, s. 1093).

6. Sonuç

Çin’de başlayan ve kısa süre içerisinde bütün dünyada görülen Covid-19 nedeniyle ülkeler, bölgeler, uluslar, bireyler etkilenmiştir. Bu süreç içerisinde ülkeler kendi sosyo-ekonomik koşullarına uygun olarak koronavirüsün yayılmasını engelleyecek, etkilerini en aza indirecek tedbirler almıştır, almaya da devam etmektedir. Ülkelerin öncelikli olarak koruma altına almaları gereken husus vatandaşlarının sağlığıdır. Koronavirüs sürecinin bütün vatandaşlar üzerine olumsuz etkileri olmuştur. Bu süreçte toplumda dezavantajlı bireylerin de etkilendikleri söylenebilir. Daha hassas ve daha kırılğan yapıya sahip olan dezavantajlı bireylerin salgın sürecinde bu hassaslık durumları göz önünde bulundurulmalıdır.

Pandemi sürecinde kronik rahatsızlıkları bulunan kişilerin hastaneye erişim ve tedavilerinin yapılması konusunda aksaklıklar yaşanmıştır. Bazı kronik rahatsızlığı olan bireyler tedavilerini bir süre ertelemek zorunda kalmışlardır. Pandemi sürecinde dezavantajlı grupların daha çok etkilenmesi durumu dikkate alınarak bu süreçte dezavantajlı kesime özgü politikalar geliştirilmesi onların hayata daha iyi tutunmaları için büyük önem taşımaktadır.

Pandemi sürecinde engellilerin daha az hasarla geçirebilmelerine yönelik sosyal politikaların geliştirilmesi gerekir. Kriz dönemlerinde engelli bireylerin rutinlerini bozmadan, ortaya çıkan olumsuzluklardan en az derecede etkilenebilecek şekilde engellilere yönelik sunulan politikaların revize edilmesi gerekir. Kriz dönemleri için uygulanacak politikaların daha önceden planlanmasının yapılması gerekir. Kriz anında önceliklerin belirlenerek hizmetlerin aksamadan sunulmasına özen gösterilmesi gerekir. Engellilere sunulan hizmetlerin, yapılan sosyal yardımların kapsamlarının genişletilmesi ve yararlanacak bireylerin sayısının artırılması toplumdaki engelli bireylerin ekonomik ve sosyal olarak sorunlarının azaltılması önemlidir. Bütün kamu kurum ve kuruluşlarında engelli bireylerin de bir hizmet kullanıcısı olduğu göz önünde bulundurularak onların herhangi bir sorunla karşılaşmadan hizmet almaları sağlanmalıdır. Bunun için işaret dili, kabartma yazı şeklinde farklı uygulamalar ile kurumlar ile işbirliği yapılarak bütün kurumlarda engellilere yönelik farkındalık oluşturulmalıdır.

7. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

8. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın yazarı bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

9. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü. <https://www.aile.gov.tr/eyhgm>
- Annaswamy, T. M., Verduzco-Gutierrez, M., & Frieden, L. (2020). Telemedicine barriers and challenges for persons with disabilities: Covid-19 and beyond. *Disability and Health Journal*, 13(4), 1-5.
- Asbury, K., Fox, L., Deniz, E., Code, A., & Toseeb, U. (2021). How is Covid-19 affecting the mental health of children with special educational needs and disabilities and their families? *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51, 1772-1780. <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04577-2>
- Ayata, R., & Çamur, G. (2020). Sosyal hizmet perspektifinden covid-19 pandemi süreci ve sosyal sorunlara yönelik kriz değerlendirmesi. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 21-38.
- Aydın, R. (2020). *Covid-19 mücadelesi ve engelli toplum web panel etkinlik raporu*. <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=covid-19-mucadelesi-ve-engelli-toplum-toplantı-raporu-donusturuldu.pdf>
- Aydın, E. (2021). Covid-19 pandemisinde toplumsal gerçeğimiz: İşitme engelliler. *Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Dergisi*, 2(1), 17-20.
- Ayyıldız, M. T. (2018). *Engellilerin istihdam sorunlarına yönelik kamu politikaları*, (Tez No. 523633) [Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.
- Balcı, A. (2021). Covid-19 pandemi döneminde engelli çocuğu bulunan çalışan ebeveynlerin yaşadığı sorunlar, sosyal hizmet ve desteğin önemi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10 (4) , 824-831.
- Başaran, E. (2021, Mayıs 15-17). Pandemi sürecinde dezavantajlı grupları yeniden düşünmek. [Bildiri Sunumu], 6. Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Kongresi, Ankara. https://www.usekongresi.org/_files/ugd/614b1f_f46dcf0bfc2841468ce0ec1af3e0707f.pdf
- Binay, K. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde işitme kayıplı bireylere yaklaşım. *Selçuk Sağlık Dergisi*, 1 (Covid-19 Özel Sayı), 54-61.
- Birinci, M., & Bulut T. (2020). Covid-19'un sosyo-ekonomik yönden dezavantajlı gruplar üzerindeki etkileri: Sosyal hizmet bakış açısından bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*. 4(1), 62-68.

Yıldırım, A. (2023). *Covid-19 sürecinde Türkiye’de engellilere yönelik uygulanan politikalar.*

BM Covid-19 ve Engelli Bireyler Raporu, (2020). *Uluslararası toplum gelişim derneği.*
<https://kasder.org.tr/bm-covid-19-ve-engelli-bireyler-raporu/>

Borozancı, İ., Sezer, S., Türe, D., Panış, B. İ., Arıcı, A., & Bolat, G. B. (2021). Pandemi sürecinde fiziksel engelli bireylerin sorun ve beklentileri üzerine nitel bir inceleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (2), 269-289.

Boyle, C. A., Fox, M. H., Havercamp, S. M., & Zubler, J. (2020). The public health response to the Covid-19 pandemic for people with disabilities. *Disability and Health Journal*, 13(3), 100943

Burcu, E. (2011). Türkiye’de engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 37-54.

Can, H. B. (2020). Olağanüstü durumlarda geliştirilen sosyal politikaların dezavantajlı gruplar üzerindeki etkisinin sosyal hizmet perspektifinden değerlendirilmesi: Covid-19 pandemisi Türkiye örneği. *Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını*, (2020/2), 47-63.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). *İşitme engelli bireyler ve ailelerine yönelik koronavirus bilgilendirme rehberi – IX*, T.C. Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, <https://www.aile.gov.tr/media/46160/isitme-engelli-rehber9.pdf>

Engelli Çocuk Hakları Ağı. (2021). *Covid 19 (pandemi) sürecinde ‘özel gereksinimli çocukların ve ailelerinin ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik’ eğitim analiz raporu*, Engelli Çocuk Hakları Ağı, 1-25, <https://www.echa.org.tr/kaynaklar>

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2021). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakan Yardımcısı Ergüneş: “Türk İşaret Dili İşleyiş Programını E-Devlet Sistemine Geçirmeyi Düşünüyoruz.” <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/haberler/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakan-yardimcisi-ergunes-turk-isaret-dili-isleyis-programini-e-devlet-sistemine-gecirmeyi-dusunuyoruz/>

Genç, Y. (2015). Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35(2), 65-92.

Kara, E. (2020). Covid-19 pandemisindeki dezavantajlı gruplar ve sosyal hizmet işgücünün işlevi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 28-34.

Karataş, Z. (2020). Covid-19 pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-17

Kuruhalil, İ., Özyazıcı, A., & Hosseinnezhad, F. (2020). Türkiye’de covid-19 pandemisi döneminde sosyal hizmet. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 3-21

- Lebrasseur, A., Fortin-Bedard, N., Lettre, J., Krista Best, Boucher, N., Hotton, M., Beaulieu-Bonneau, S., Mercier, C., Lamontagne, M. E., & Routhier, F. (2021) Impact of Covid-19 on people with physical disabilities: A rapid review. *Disability and Health Journal*, 14(1), 101014
- Öpengin, E. (2020). Pandemi sürecinde özel gereksinimli çocuklar. Tanhan, F. ve Özok, H.İ. (Ed.) içinde, *Eğitim ve pandemi* (ss. 221-244). Anı Yayıncılık.
- Özmete, E., & Pak, E. (2023). Engelli çocuğa sahip annelerin Covid-19 salgını sürecindeki deneyimleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 24(1), 75-93.
- Piven, J., Rodgers, R., & Tschida, J. (2020). The impact of Covid-19 on individuals with intellectual and developmental disabilities: Clinical and scientific priorities, *Am J Psychiatry*, 177, 11.
- Şen G. & Aytar A. (2022). Covid-19 Pandemi Sürecinde Engelli Çocukların Fonksiyonelliği ile Ebeveynlerin Etkilenimleri Arasındaki İlişki. *Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation*, 33(2), 23-31.
- Şenyurt Akdağ, A., Yavuz, B., Ünal, B., Tanay Aksaç, G., Köseoğlu, F., İdil, G., Ak, S., Kara, Ö., Vardar, N., & Temur, N. (2021). *Covid-19 pandemi sürecinde engelli kadınların insan hakları izleme raporu*. Engelli Kadın Derneği, Ankara. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1456?show=full>
- Tanrıverdi, G., Yalçın Gürsoy, M., & Özsezer Kaymak, G. (2020). Halk sağlığı hemşireliği yaklaşımıyla Covid-19 pandemisi. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 2(2), 126.
- Tek, S., & Yılmaz, K. G. (2021). Görme engelli bireylerin Covid-19 pandemi sürecine ilişkin deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet, Covid-19 Özel Sayı*, 1, 319-336
- United Nations Human Rights Office of The High Commissioner, (2021). https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage
- Yıldırım- Aykurt, A. (2020). 21. yüzyılda sosyal sorunlar ve dezavantajlı gruplar. *Journal of Awareness*, 5(3), 2149-6544.
- World Health Organization, (2020). *Disability considerations during the Covid-19 outbreak*. <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-Disability-2020-1>
- Zengin Taş, E., & Kayma, D. (2020, October 22-24). *Social work with disadvantaged groups during the pandemic period*. [Bildiri Sunumu], IV. International Applied Social Sciences Congress, İzmir, https://www.um.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/99890/1/IV._International_Applied_Social_Sciences_Congress_%28C-IASOS20%29%282020%29.pdf